

В заключении утверждается, что ученые-гигиенисты Киевского, Харьковского, Одесского, Львовского и Днепропетровского медицинских институтов исследовали: актуальную проблему санитарной охраны атмосферного воздуха; вопросы гигиены воды, водоснабжения, санитарной охраны водоемов от загрязнения сточными водами; санитарного режима рек и водоемов Украины, которые использовались для централизованного хозяйственно-питьевого водоснабжения, оздоровительных и спортивных целей; очистки и хлорирования воды; реконструкцию и благоустройство курортов Украины; очистки населенных мест от твердых бытовых отходов.

Результаты этих исследований имели и имеют сейчас большое значение для оздоровления населения и мест его проживания, производственной деятельности и отдыха.

Ключевые слова: коммунальная гигиена, ученые-гигиенисты, кафедра коммунальной гигиены, Киевский медицинский институт, Харьковский медицинский институт, Одесский медицинский институт, Львовский медицинский институт, Днепропетровский медицинский институт.

Tovkun L. Problems of communal hygiene in researches scientists-hygienists of higher medical institutions of Ukraine (1922 year – June 1941 years).

The main directions and results of achievements of scientists-hygienists of higher medical institutions of Ukraine in the branch of communal hygiene during 1922 year – June 1941 years on basis of the scientific literature are analyzed in the article. The attention on the contribution of famous scientists-hygienists of medical institutions of Ukraine to the development of communal hygiene in this period is emphasized.

The methodology of this study is based on the principles of historicism, objective and systematical analysis of the facts and events.

In the conclusions confirms that scientists-hygienists of Kyiv's, Kharkiv's, Odesa's, Lviv's and Dnipropetrovsk's medical institutes studied: actual problem of sanitary protection of air; question of hygiene water; sanitary protection of water from pollution by sewage; sanitary regime of rivers and reservoirs of Ukraine, its used for centralized of practical water supply, health-improvement and sportive purposes; cleaning and chlorination of water; reconstruction and improvement resorts of Ukraine; cleaning of populated places from solid wastes.

The results of these researches have now and have great importance for the health of the population and places its residence, productive activities and recreation.

Keywords: communal health, scientists and hygienists, the department of communal hygiene, Kiev medical Institute, Kharkov medical school, Odessa medical Institute, Lviv medical Institute in Dnipropetrovsk medical Institute.

Одержано 30.09.2016.

УДК 636.2.082:009:001

Михайло Апостол
(Київ)

МЕТОДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИМЕНТАЛЬСЬКОЇ ПОРОДИ ЯК СКЛАДОВА НАУКОВОГО ДОРОБКУ АКАДЕМІКА М.В. ЗУБЦЯ

Автором поставлено за мету узагальнити внесок доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка М.В. Зубця в селекційно-генетичне вдосконалення однієї з найбільш поширених в УРСР у 40–70-х роках ХХ ст. – симентальської породи.

У статті висвітлено запропоновані вченим підходи до племінної роботи з породою за умов чистопородного розведення та відтворного схрещування. Охарактеризовано програму виведення української червоно-рябої молочної породи, що включала низку оригінальних методологічних підходів. Їх застосування забезпечило створення першої вітчизняної спеціалізованої молочної породи, яка за своїми технологічними і продуктивними якостями відповідає європейським стандартам.

Ключові слова: скотарство, порода сільськогосподарських тварин, селекція, методи розведення, молочна продуктивність, племінна робота.

Вітчизняний масив симентальської худоби сформовано в кінці ХІХ – першій половині ХХ століть на основі схрещування симентальської породи Швейцарії із,

переважно, аборигенною сірою українською породою. Багаторічна селекційно-племінна робота привела до створення нової породи, значною мірою відмінної від швейцарських сименталів. У господарствах республіки виділилося кілька її внутрішньо-породних типів: переяславський, тростянецько-прилуцький, передкарпатський молочно-м'ясний, східно-лісостеповий молочно-м'ясний, важкий тип зони цукрових заводів.

Українські вчені обґрунтували доцільність виокремлення української симентальської худоби, як самостійної породної групи, оскільки за молочною продуктивністю та живою масою вона мала певну перевагу над сименталами інших зон розведення. Як суттєві аргументи наводили також: тривалий період розведення; наявність достатнього масиву породного поголів'я; значні ресурси високої племінної цінності; перевершення стандартів ДПК; спадкову стійкість ознак; здатність до роздоювання; відповідність природно-економічним зонам розведення; задовільну структурування та ін. Однак Державна апробаційна комісія СРСР з усього масиву сименталізованої худоби виділила, як окрему самостійну породу молочно-м'ясного напрямку продуктивності, її незначну частину (всього кілька тисяч голів) із центром розведення у Сичовському ДПР. Фактично, сталося так, що одна із найбільш популярних та унікальних порід великої рогатої худоби в УРСР статусу породи так і не отримала [10].

За умов вирішення глобальної продовольчої проблеми вивчення досвіду селекційно-племінної роботи з основними породами в УРСР минулого сторіччя представляється особливо актуальним, створюючи базис для розроблення сучасної стратегії ведення цієї галузі.

Окремі аспекти теорії і методології вдосконалення симентальської породи узагальнили в своїх наукових працях М.Д. Дєдов, М.А. Кравченко, А.І. Самусенко, Ю.Д. Рубан та інші вчені [1; 8; 10–12]. Однак до цього часу не проведено аналізу внеску доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка НААН М.В. Зубця у розроблення основ її селекційно-генетичного вдосконалення, створення на її основі першої вітчизняної спеціалізованої молочної породи. З огляду на зазначене, ці завдання висувалися на перший план при проведенні даного дослідження. Автором використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та джерелознавчий методи. Методологія дослідницького пошуку ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

Академік М.В. Зубець опікувався вдосконаленням симентальської худоби впродовж усього свого життя. Інтерес до породи сформувався у нього ще на початку його науково-виробничої діяльності. В 1962–1963 рр. він працював старшим зоотехніком Прилуцької держплемстанції, а в 1963–1972 рр. – зоотехніком-селекціонером і головним зоотехніком держплемзаводу «Тростянець» Ічнянського району Чернігівської області. У цей період він розробив оригінальну методику створення жирномолочного стада, в основу якої покладав виведення маточних родин зі стійкою і високою жирномолочністю протягом усіх лактацій. Завдяки цьому у симентальській породі отримали корову-рекордистку Воротку 5992, надій якої за 300 днів 4-ї лактації становив 6508 кг молока жирністю 6,04%. Розробив схему перетворення її індивідуальних особливостей у групі на основі закладення жирномолочних ліній бугаїв Визова і Верного [5].

Конкретизуючи біологічні якості сименталів, учений на перший план завжди висував: їх здатність до високої продуктивності при силосно-жомовому типу годівлі, довгорослість, високу репродуктивну здатність, добрі акліматизаційні властивості, спокійний норів, схильність до вживання великої кількості грубих кормів, міцні кінцівки та ратичний ріг, подовжений підсисний період вирощування телят, високі середньодобові прирости, тривалий період експлуатації та ін. Поряд із цим вказував на притаманний породі ряд недоліків, зокрема недостатню відселекціонованість на придатність до дворазового машинного доїння, нестійку лактаційну криву, високоногість, грубий кістяк, значний вміст кісток у туші, крупноплідність, іноді важкі отелення тощо [2].

У селекційно-племінній роботі з породою особливого значення надавав використанню тварин з рекордною продуктивністю. Учений зазначав, що «совершенствование породы и ее прогресс связаны прежде всего с выдающимися животными. Чем больше высокопродуктивных животных в породе, тем быстрее идет ее улучшение и тем важнее ее народнохозяйственное значение как основного средства производства в животноводстве... Однако получение такого животного хотя и большое достижение селекции, но еще не единственная задача при племенной работе с породой. Значительно труднее превратить достоинства в групповые, свойственные достаточно большой группе племенных животных. В первую очередь это достигается путем создания заводских линий и разведения по линиям» [5, с. 34].

Варто відмітити, що в 50–60-х роках минулого століття племінна робота з сментальською худобою ґрунтувалася, переважно, на чистопородному розведенні. Використовуючи методи внутрішньо-породної селекції, вчений виділив основні важелі селекційного вдосконалення породи:

1. Обов'язкове ведення лінії за кількома гілками, що йшли від кращих продовжувачів ліній із інших господарств.

2. Використання для «освіження крові» глибоко охолодженого сім'я найбільш видатних плідників породи, а також завезення самих плідників, які відповідають маточному стаду за типом і напрямом продуктивності.

3. Отримання від плідників, завезених з інших господарств, і найбільш продуктивних корів стада продовжувачів, які за походженням більш споріднені з маточним стадом.

4. Застосування віддалених і помірних інбридингів на особливо видатних плідників, які вирізняються високим рівнем препотентності.

5. Широке використання кросів, у тому числі й повторних та тих, які вже показали відмінні результати.

Міркування щодо селекційно-племінної роботи з породою за умов чистопородного розведення виклав у своїй кандидатській дисертації «Обоснование подбора в заводском стаде крупного рогатого скота», яку захистив у 1974 р. в Харківському зооветеринарному інституті [6]. У подальшому М.В. Зубцем висунуто нові селекційні концепції вдосконалення сментальської породи, які передбачали використання методу багаторазового кільцювання на унікальних близькоспоріднених тварин, формування заводських ліній на основі спадковості кращих за генотипом плідників і видатних рекордисток із провідних родин. Учений теоретично обґрунтував шляхи і методи раціонального використання генофонду сментальської породи за внутрішньо-породної селекції та схрещування, які забезпечували зростання виробництва молока і яловичини з урахуванням зональної специфіки ведення галузі. Зазначені селекційні прийоми виклав у своїй докторській дисертації «Методы использования генофонда симментальской породы при чистопородном разведении и скрещивании», яку захистив у 1990 р. [4].

Для зростання конкурентоспроможності вітчизняної сментальської породи разом із іншими українськими вченими обґрунтував і реалізував концепцію створення на її материнській основі через відтворне схрещування з представниками кращих молочних порід зарубіжної селекції нової української червоно-рябої молочної породи. При виборі оптимальних поєднань, перевагу надавали голштинській породі, що пояснював її відмінними продуктивними, технологічними та адаптаційними ознаками. За деякими схемами схрещування також залучалися айрширська та монбельярдська породи як поліпшувальні.

М.В. Зубцем встановлено закономірності успадкування основних господарсько-корисних ознак при чистопородному розведенні сментальської худоби, а також її схрещуванні з голштинською породою. Вперше розроблено й запроваджено в практику господарств УРСР програму та методику виведення української червоно-рябої молочної

породи, що включала обґрунтування вихідних порід, схеми схрещування, цільові стандарти добору, базові господарства, визначення зони розведення, формування генеалогічної структури, організацію оцінки плідників і вирощування маточного поголів'я тощо [7; 9].

Принципові відмінності запропонованої методики виведення нових порід полягали в: 1) великомасштабності породотворного процесу, що охоплював як племінну, так і товарну частину місцевої худоби; 2) застосуванні різних схем схрещування з подальшим вибором найбільш оптимальних; 3) орієнтовному визначенні частки батьківської та материнської спадковості; 4) використанні у селекційному процесі напівкровних тварин, у тому числі й при розведенні «у собі»; 5) закладенні заводських ліній на кращих за результатами оцінки чистопородних бугаїв батьківської породи; 6) широкому застосуванні тісного інбридингу; 7) запровадженні комплексних підходів, які ґрунтуються на використанні досягнень суміжних наук, першочергово генетики та біотехнології тощо [2; 4].

Запропонована методика дала змогу акумулювати в українській червоно-рябій молочній породі як високі продуктивні й технологічні властивості поліпшувальної голштинської породи, так і кращі ознаки (міцна конституція, невибагливість до кормів, добра адаптація та ін.) поліпшованої симментальської породи.

Таким чином, важливою складовою наукового доробку академіка М.В. Зубця є розробки з селекційно-генетичного вдосконалення однієї із найбільш поширених порід великої рогатої худоби минулого сторіччя – симментальської. Учений окреслив програму роботи з породою як за умов її чистопородного розведення, так і за відтворного схрещування, що передбачало сворення на її материнській основі нових високопродуктивних спеціалізованих порід і типів. Обґрунтував ефективність використання методів багаторазового кільцювання на унікальних близькоспоріднених тварин, формування заводських ліній на основі спадковості кращих за генотипом плідників і видатних рекордисток із провідних родин, розробив ефективну методику створення стад худоби з підвищеною жирномолочністю. З огляду на це, відкриваються широкі можливості для використання цієї частини його наукового доробку як теоретико-методологічного підґрунтя сучасної стратегії породного розведення у скотарстві.

На перспективу необхідно проведення аналізу наукових розробок академіка М.В. Зубця з удосконалення інших вітчизняних порід великої рогатої худоби, створення на їх материнській основі спеціалізованих молочних і м'ясних типів і порід.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дедов М.Д. Симментальский и сычевский скот / М.Д. Дедов. – М.: Колос, 1975. – 320 с.
2. Зубец М.В. Использование генофонда голштино-фризской и монбельярдской пород в совершенствовании симментальского скота / М.В. Зубец, В.П. Буркат, А.П. Кругляк // Государственная племенная книга крупного рогатого скота симментальской породы. – Т. LXXXVIII. – К.: Урожай, 1982. – С. 31–59.
3. Зубец М.В. В защиту симменталов / М.В. Зубец // Животноводство. – 1972. – № 7. – С. 52–53.
4. Зубец М.В. Методы использования генофонда симментальской породы при чистопородном разведении и скрещивании: автореф. дис... д-ра с-х наук / М.В. Зубец; ВНИИРГСХЖ. – Л.-Пушкин, 1990. – 48 с.
5. Зубец М.В. Новая заводская линия Верного 8308 ЧС-925 / М.В. Зубец, Н.Н. Майборода // Государственная племенная книга крупного рогатого скота симментальской породы. – Т. LXIX. – К.: Урожай, 1978. – С. 34–50.
6. Зубец М.В. Обоснование подбора в заводском стаде крупного рогатого скота: автореф. дис... канд. с-х наук / М.В. Зубец; ХЗВИ. – Х., 1974. – 29 с.
7. Зубец М.В. Принципы создания красно-пестрой молочной породы (теоретические основы, методы селекции, организационные мероприятия) / М.В. Зубец, В.П. Буркат // Быки-

производители, используемые при выведении красно-пестрой молочной породы крупного рогатого скота: каталог. – К., 1986. – Вып. 2. – С. 3–14.

8. Кравченко Н.А. Симментальский скот – высокопродуктивная отечественная порода / Н.А. Кравченко, М.Д. Дедов, А.И. Самусенко // Книга высокопродуктивного крупного рогатого скота симментальской и сычевской пород. – М.: Колос, 1976. – Вып. 1. – С. 3–14.

9. Методические рекомендации по реализации программы выведения красно-пестрой молочной породы крупного рогатого скота в хозяйствах Украинской ССР / В.П. Буркат, М.В. Зубец, А.П. Кругляк, А.Ф. Хаврук. – К., 1982. – 26 с.

10. Происхождение симментализованного скота в Украинской ССР / М.А. Кравченко, И.А. Даниленко, И.А. Зозуля, И.М. Ключко // Гос. плем. книга крупного рогатого скота симментальской породы. – К., 1961. – Т. 10. – С. 3–25.

11. Рубан Ю.Д. Эволюция симментальской породы скота: опыт и перспективы его использования / Ю.Д. Рубан. – К.: Аграрная наука, 2002. – 296 с.

12. Самусенко А.И. Симментальский скот / А.И. Самусенко. – К.: Урожай, 1986. – 133 с.

REFERENCES

1. Dedov M.D. Simmentalskiy i sychevskiy skot / M.D. Dedov. – M.: Kolos, 1975. – 320 s.

2. Zubets M.V. Ispolzovanie genofonda golshtino-frizskoy i monbelyardskoy porod v sovershenstvovaniii simmentalskogo skota / M.V. Zubets, V.P. Burkat, A.P. Kruglyak // Gosudarstvennaya plemennaya kniga krupnogo rogatogo skota simmentalskoy porody. – T. LXXXVIII. – K.: Urozhay, 1982. – S. 31–59.

3. Zubets M.V. V zashchitu simmentalov / M.V. Zubets // Zhivotnovodstvo. – 1972. – № 7. – S. 52–53.

4. Zubets M.V. Metody ispolzovaniya genofonda simmentalskoy porody pri chistopородном razvedenii i skreshchivanii: avtoref. dis... d-ra s-kh nauk / M.V. Zubets; VNIIRGSKhZh. – L.-Pushkin, 1990. – 48 s.

5. Zubets M.V. Novaya zavodskaya liniya Vernogo 8308 ChS-925 / M.V. Zubets, N.N. Mayboroda // Gosudarstvennaya plemennaya kniga krupnogo rogatogo skota simmentalskoy porody. – T. LXIX. – K.: Urozhay, 1978. – S. 34–50.

6. Zubets M.V. Obosnovanie podbora v zavodskom stade krupnogo rogatogo skota: avtoref. dis... kand. s-kh nauk / M.V. Zubets; KhZVI. – Kh., 1974. – 29 s.

7. Zubets M.V. Printsipy sozdaniya krasno-pestroy molochnoy porody (teoreticheskie osnovy, metody seleksii, organizatsionnye meropriyatiya) / M.V. Zubets, V.P. Burkat // Byki-proizvoditeli, ispolzuemye pri vyvedenii krasno-pestroy molochnoy porody krupnogo rogatogo skota: katalog. – K., 1986. – Вып. 2. – С. 3–14.

8. Kravchenko N.A. Simmentalskiy skot – vysokoproduktivnaya otechestvennaya poroda / N.A. Kravchenko, M.D. Dedov, A.I. Samusenko // Книга высокопродуктивного крупного рогатого скота симментальской и сычевской пород. – М.: Колос, 1976. – Вып. 1. – С. 3–14.

9. Metodicheskie rekomendatsii po realizatsii programmy vyvedeniya krasno-pestroy molochnoy porody krupnogo rogatogo skota v khozyaystvakh Ukrainской SSR / V.P. Burkat, M.V. Zubets, A.P. Kruglyak, A.F. Khavruk. – К., 1982. – 26 с.

10. Proiskhozhdenie simmentalizirovannogo skota v Ukrainской SSR / M.A. Kravchenko, I.A. Danilenko, I.A. Zozulya, I.M. Klochko // Gos. плем. книга крупного рогатого скота симментальской породы. – К., 1961. – Т. 10. – С. 3–25.

11. Ruban Yu.D. Evolyutsiya simmentalskoy porody skota: opyt i perspektivy ego ispolzovaniya / Yu.D. Ruban. – К.: Аграрная наука, 2002. – 296 с.

12. Samusenko A.I. Simmentalskiy skot / A.I. Samusenko. – К.: Urozhay, 1986. – 133 с.

Апостол М. Методы усовершенствования симментальской породы как составная научного наследия академика М.В. Зубца.

Автор поставил цель – обобщить вклад доктора сельскохозяйственных наук, профессора, академика М.В. Зубца в селекционно-генетическое усовершенствование одной из наиболее распространенных в УССР 40–70-х годов XX в. – симментальской породы.

В статье освещены предложенные им подходы к племенной работе с породой при условии чистопородного разведения и воспроизводительного скрещивания. Приведена характеристика программы выведения украинской красно-пестрой молочной породы, которая включала ряд оригинальных методологических приемов. Их применение обеспечило создание первой отечественной

специализированной молочной породы, которая по своим технологическим и продуктивным качествам отвечает европейским стандартам.

Ключевые слова: скотоводство, порода сельскохозяйственных животных, селекция, методы разведения, молочная продуктивность, племенная работа.

Apostol M. The methods for improving of Simmental breed as part of the scientific heritage of academician M.V. Zubets.

The author has set a goal to generalize the contribution of the doctor of agricultural sciences, professor, academician M.V. Zubets in the selection and genetic improvement of one of the most common in the Ukrainian SSR 40–70's of XX century namely Simmental.

The proposed approaches to breeding work with breed at pure breeding and reproductive crossing were highlighted. The characteristics of program of Ukrainian Red-and-White Dairy breed creation, which included a number of original methodological procedures, were made. Their use has provided the creation of the first national specialized dairy breed, which meets European standards given its technological and productive quality.

Keywords: cattle breeding, breed of farm animals, breeding, methods of breeding, milk productivity, breeding work.

Одержано 30.08.2016.

УДК 001.32АНУРСР(477)«1970/1991»(092)(091)

Марина Буц
(Переяслав-Хмельницький)

ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В.І. СКОКА НА ПОСАДІ АКАДЕМІКА-СЕКРЕТАРЯ ВІДДІЛЕННЯ АН УРСР (1970–1991 рр.)

Стаття присвячена організаційній роботі видатного вченого в галузі нейрофізіології В.І. Скока. Впродовж багатьох років В.І. Скок працював у керівництві Академії наук України. Як академік-секретар Відділення біохімії, фізіології та теоретичної медицини, а далі – віце-президент Академії наук він приділяв велику увагу організації та широкому розвитку в Україні комплексних досліджень з проблем біотехнології та введення їх результатів у практику. Був одним з ініціаторів програми спільних наукових досліджень Академії наук та Міністерства охорони здоров'я. Постійно приділяв увагу розвитку найважливіших напрямів медичних досліджень, зокрема, з біологічної та медичної кібернетики, результати яких давали змогу визначити діагностичні критерії і використовувати їх у практиці лікування різних захворювань. Будучи членом оперативної комісії Президіуму АН СРСР з питань, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС, академік-секретар В.І. Скок організовував роботу інститутів Відділення, спрямовану на оцінку характеру та масштабів біологічних наслідків і заходів щодо їх усунення. Здійснюючи зв'язок Академії наук та Міністерства охорони здоров'я, він активно відстоював позицію вчених академічних інститутів.

Ключові слова: АН УРСР, академік-секретар, В.І. Скок, біотехнології, радіонукліди.

Інтенсивний розвиток клітинної та молекулярної фізіології є одним із найбільш значних досягнень сучасної науки. Сучасні дослідження у фізіології вегетативної нервової системи базуються на великій кількості наукових досягнень учених отриманих у попередні роки. Значна частина їх належить українським науковцям. Це спонукає до вивчення попередніх досягнень у галузі фізіології нервової системи, особливо здобутків українських вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток не лише української, але й світової науки. Серед найбільш відомих українських вчених у світі в галузі фізіології, таких як Д.С. Воронцов, П.Г. Костюк, П.М. Серков, О.О. Кришталь важливе місце займає видатний вчений у галузі фізіології нервової системи В.І. Скок.

В.І. Скок – талановитий учений-експериментатор, який вмів ставити та вирішувати нестандартні задачі, бачити пріоритетні напрями наукової думки. Його фундаментальні